

The Academics of the Teaching Staff of the Medical-Surgical Institute in Cluj – 200 Years since the Founding Of the Academy and 250 Years since the Opening of the Institute

Gaal György

Protestant Theological Institute Cluj-Napoca

Abstract • In 2025 we commemorate the 200th anniversary of the founding of the Hungarian Academy of Sciences. In the same year, we also celebrate the 250th anniversary of the establishment of the Kolozsvár/Cluj High School of Training Surgeons and Midwives (HTSM). Seven professors of this institution later became members of the Academy. In 1770, Empress Maria Theresa enacted a law regulating healthcare in the Habsburg Empire, which also addressed the training of medical personnel. At that time, most of the population was treated by surgeons trained in guilds, who had no anatomical knowledge. Midwives, in turn, learned practical techniques informally from one another. According to the new law, Surgical Faculties were established in most countries of the Empire. The Kolozsvár HTSM was founded in 1775 under the direction of a master surgeon. He trained apprentices from the guilds in one-year courses and awarded them certificates, while also instructing 15–20 midwives each year in one-month courses. In this early period, the HTSM functioned as part of the Jesuit University, later becoming affiliated with the Academic Lyceum. Instruction was offered in all three local languages (Hungarian, German, and Romanian). Gradually, the number of professors increased, and the program was extended first to two years, and later to three. In 1850, the HTSM became an autonomous institution under the leadership of a medical professor. Professors were selected through competitive examinations. Most had studied at the universities of Vienna or Pest, and many pursued further training abroad, making them highly qualified for their roles. However, opportunities for scientific research were lacking in Kolozsvár/Cluj, so whenever a vacancy arose at the University of Pest, many sought transfer there. Seven such scholars became fellows of the Academy: József Lenhossék, Jenő Jendrassik, Tivadar Margó, Kálmán Balogh, Aurél Török, Antal Genersich, and Vilmos Schulek. This study presents their careers. The HTSM was closed in 1872, when it was reorganized as the Medical Faculty of the newly founded university. For 97 years, the HTSM played a vital role in the training of medical professionals.

Keywords • Academy, Cluj, surgeon, midwife, professor, doctor

DOI: 10.2478/orvtudert-2024-0012

Bulletin of Medical Sciences 2024, 97(2): 126–145

In 2025, national celebrations will mark the bicentennial of the founding of the Hungarian Learned Society. Since 1840, the society has been known as the Hungarian

Academy of Sciences and has served as the foremost governing body of the Hungarian scientific world. Election to membership—whether as a corresponding or full member—represents the highest distinction a Hungarian scholar can achieve. This honour has also been conferred to numerous scholars of Transylvanian origin. The Házsongárd Cemetery in Cluj-Napoca stands as a veritable pantheon for academics who passed away there [1].

This year, the Hungarian community in Transylvania also commemorates another milestone: the 250th anni-

Corresponding author

Gaal György
Protestant Theological Institute Cluj-Napoca
Str. N. Cristea nr. 3. 400184
Cluj-Napoca, Romania
gaalviola@yahoo.com

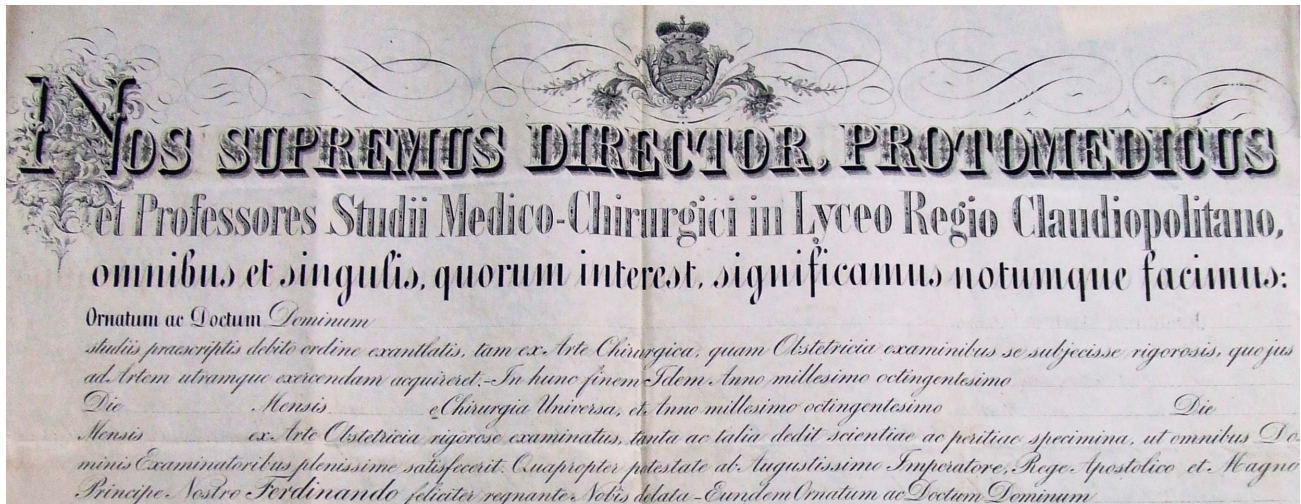

Figure 1. Printed surgical diploma of the Cluj University (1842)

versary of the beginning of formal medical and surgical training. The history of this institution was examined in detail only once, by its last director, János Maizner, lecturer in obstetrics [2]. Now, on the occasion of this anniversary, a monograph on the institute has been published.

The Beginnings of State-Sponsored Surgical and Midwifery Training

The establishment of the Faculty of Surgery in Cluj-Napoca is attributed to Empress Maria Theresa. In 1770, she issued a comprehensive healthcare regulation for the entire Habsburg Empire, the *Generale Normativum in Re Sanitatis* [3]. This decree was promulgated and implemented in all provinces of the empire, including the Grand Principality of Transylvania. A key provision addressed the training of healthcare personnel.

At that time, medical care was delivered at three distinct levels. At the top were physicians, who earned their degrees from universities after five to six years of study. Such universities were located in Vienna, Prague, or farther afield, so very few young Transylvanians could afford to pursue higher medical education abroad. Those who did return often did not enter medical practice but instead took up teaching. Notable examples include Pál Kolozsvári Dimién, director of the Unitarian College in Cluj-Napoca; Sámuel Pataki, a Calvinist professor; and Ferenc Pápai Páriz, who worked in Aiud. Their services were sought almost exclusively by the aristocracy [4, 5, 7].

The wider population relied on barber-surgeons, who learned the rudiments of surgery from a master within

the guild system. They carried out tasks such as bloodletting, bandaging wounds, setting fractures, and extracting teeth, but had little knowledge of the body's internal anatomy. A third level of care was provided by midwives, who usually learned their craft informally from one another and whose interventions were often unsafe [2, 6].

Maria Theresa's decree required each city and county to employ both a physician and a midwife, and for every two or three villages to share a trained midwife. It further stipulated that surgeons, upon release from their guilds, had to pass an examination at a state-recognized institution in order to be licensed. Midwives, too, were to be trained in an institute, or alternatively certified by a county physician after attending local courses [2, 3]. To enable such training, surgical schools were established in every province of the empire, usually as annexes to local universities or academies. Thus, professional surgical and midwifery training began in Cluj-Napoca in 1775 [5].

The Institutional Framework in Cluj-Napoca

In 1581, Stephen Báthory, Prince of Transylvania, King of Poland, and Grand Duke of Lithuania, founded a university in Cluj-Napoca under Jesuit leadership. It operated, with interruptions, until 1605, when the Jesuits were expelled during the Reformation. Within the Habsburg Empire, however, they returned in 1698 and resumed teaching in the gymnasium, theology, philosophy, and law, until the dissolution of the Jesuit order in 1773. Maria Theresa then entrusted the Piarists with run-

ning the gymnasium and philosophy faculties in Cluj-Napoca [8]. In 1774, she re-established the law faculty by appointing two secular professors, and in 1775, she created a surgical “department.” To lead it, she appointed Joseph Laffer, a master surgeon and obstetrician trained in Vienna. Within one year, he was expected to teach barber-surgeon apprentices the fundamentals of anatomy, surgery, and obstetrics, while also conducting an annual four-week midwifery course. County authorities nominated scholarship beneficiaries for these courses from among local applicants. Instruction was officially to be provided in the “local languages,” but since Laffer spoke only German, he employed an assistant fluent in Hungarian and Romanian [8, 9, 10].

In 1776, the Empress decreed the creation of a full medical faculty in Cluj-Napoca. She specified that the following year chairs in chemistry–botany and anatomy should be filled in, to be followed by chairs in physiology and pathology. The decree also stated that the religion of applicants and the universities they had attended were not to be considered, and that, if possible, professors should be recruited from Transylvania. This plan, however, was never realized [7, 9]. Progress was slow: a chair in veterinary medicine was established in 1782, and one in ophthalmology in 1791.

The ophthalmology professor, Ioan Molnar Piuariu (1749–1815), came from a Greek Orthodox priestly family near Sibiu. Trained in Vienna, he became a remarkably skilled surgeon and was the first Romanian to be appointed as a medical professor [6, 11, 12]. He also published his inaugural lecture [13]. In 1793, a separate chair in pathology and physiology was created, with pharmacology later added to this field. By 1800, the period of study was extended to two academic years.

A major reorganization took place in 1838, when the founding chair was divided into anatomy–obstetrics and surgery–ophthalmology. Introductory sciences (physics, chemistry, botany) were assigned to a separate lecturer, and József Szóts, a senior hospital physician who had already been teaching, was appointed to teach internal medicine. The veterinary medicine and pathology–physiology department also continued its activity [2, 8]. With six lecturers and one assistant, students received more comprehensive training as surgeon-obstetricians during a three-year curriculum. However, clinical practice was limited: students could only work with a small number of segregated beds at the National Carolina Hospital [14]. Teaching aids were scarce, and laboratories were virtually nonexistent.

Enrolment averaged 20–25 students annually, with no more than 8–10 graduating [15]. A midwifery course with around 25 participants was held each year from mid-March to mid-April [2].

The university framework underwent changes as well: in 1784 it was renamed the Academic Lyceum, and around 1820 it lost the “academic” title, becoming simply the Royal Lyceum [8, 9]. Within this framework, surgical training was initially considered a faculty, and in 1818 it was entitled the Medical-Surgical Institute [2].

After the War of Independence: An Independent Institute

The defeat of the War of Independence in 1849–50 brought significant changes. The Royal Lyceum was dissolved and converted into an eight-grade Catholic gymnasium; the law faculty ceased to exist; and the Medical-Surgical Institute became independent, headed by a medical director [2, 30].

In the autumn of 1850, the faculty staff consisted of the following members [16]:

- **József Szóts**, Doctor of Medicine, Master of Obstetrics, Professor of Special Pathology and Therapeutics; 52 years old, Calvinist; languages spoken: Latin, German, Italian.
- **Adeodatus Ábrahám [Bogdán]**, Doctor of Medicine, Surgeon, Professor of Theoretical and Practical Surgery; 33 years old, Roman Catholic; languages spoken: Hungarian, Latin, German, Armenian.
- **Elek Bruszt**, Master of Surgery and Obstetrics, Veterinary Graduate, Professor of Forensic Medicine and Apparent Death, Lecturer at Veterinary Medicine; 68 years old, Roman Catholic; languages spoken: Latin, German, Hungarian, Romanian.
- **József Szabó** [originating from Miercurea Ciuc], Physician and Surgeon, Master of Obstetrics and Ophthalmology, Professor of Anatomy and Obstetrics; 44 years old, Roman Catholic; languages spoken: Hungarian, German, Latin, Romanian, French, Italian.
- **István Joó**, Physician, Master of Surgery and Obstetrics, Professor of Medical Physics, Chemistry, and Botany; 42 years old, Unitarian; languages spoken: Hungarian, Latin, German.
- **István Marussi**, Physician, Master of Surgery and Obstetrics, Professor of Physiology, Pathology,

General Pathology, and Pharmacology; 39 years old, Calvinist; languages spoken: Hungarian, Latin, German, Romanian.

- **Antal Pfenningsdorf**, Master of Surgery and Obstetrics, Assistant Professor, Acting Lecturer in Theoretical and Practical Surgery; 59 years old, Roman Catholic; languages spoken: Hungarian, Latin, German, Romanian. Substituted the full professor in Surgery.
- **Ignác Laffer**, Master of Surgery and Obstetrics, Assistant Professor; 38 years old, Roman Catholic.

Thus, the institute had six full professors and two assistants. The professor of surgery, Ábrahám Bogdán, was suspended pending investigation of his involvement in the revolution, and one of the assistants temporarily replaced him. With one exception, all full professors were also medical doctors. The younger of the two assistants was a graduate of the institute and the grandson of its first professor, Joseph Laffer. The age gap among the staff was considerable: the youngest, Ábrahám Bogdán, was only 33, while Elek Bruszt was more than twice his age. All spoke Hungarian, German, and Latin, while four also spoke Romanian. József Szabó of Miercurea Ciuc was a true polyglot.

From this point, the institute was integrated into the empire's higher education system.

Teaching positions were filled in through a national competition, with the faculty ranking candidates. The

minister then recommended one of the top three candidates to be appointed by the monarch. Soon, the number of teaching assistants was increased to four. They were appointed annually, on the recommendation of the teaching staff, by the Military and Civil Government, which took over the role of the Chief Government Office. In 1853, it was decreed that from 1855 onwards, a gradual transition to German as the language of instruction should take place. However, this did not happen at the institute, as lectures were already held in a mixture of German, Hungarian, and Latin, sometimes even using Romanian expressions. Midwifery courses were taught in three languages [2].

Following the 1867 Austro-Hungarian Compromise and Transylvania's incorporation into Hungary, the institute came under the authority of the Hungarian government. Hungarian was declared the official language of instruction in 1861, though in practice it was not used exclusively. After that, the Ministry of Religions and Public Education decides on the appointments of professors, and from then on, the minister—not the king—signs the decrees [2]. The institute's greatest challenge remained its lack of adequate facilities and equipment. This shortage contributed to high faculty turnover from the 1850s onward, as many talented and ambitious professors regarded the Cluj-Napoca chair as only a temporary stage in their careers before moving on to positions in the capital.

Table 1. The seven members of the Hungarian Academy of Sciences (MTA)

Name	Diploma	Activity in Cluj	Department	Affiliated to	MTA Membership
József Lenhossék 1818–1888	Budapest, 1841	1854–1859	Anatomy, Forensic Medicine	Budapest, Anatomy	1864 corresp. m. 1873 full member
Jenő Jendrassik 1824–1891	Vienna, 1853	1857–1860	Pathology–Physiology, Pharmacology	Budapest, Physiology, Histology	1863 corresp. m. 1880 full member
Tivadar Margó 1816–1896	Vienna, 1840	1860–1862	The same + Forensic Medicine	Budapest, Zoology + Comparative Anatomy	1860 corresp. m. 1870 full member 1891 honorary m.
Kálmán Balogh 1835–1888	Budapest, 1859	1863–1867	The same	Budapest, Pharmacology	1864 corresp. m. 1877 full member
Aurél Török 1842–1912	Vienna, 1867	1869–1872	Physiology–Histology, Pathological Anatomy	University of Cluj, Physiology–Histology	1892 corresp. m.
Antal Genersich 1842–1918	Budapest, 1865	1870–1872	Pathological Anatomy, Forensic Medicine	University of Cluj, Pathological Anatomy	1892 corresp. m. 1906 full member
Vilmos Schulek 1843–1905	Vienna, 1868	1872–	Ophthalmology	University of Cluj, Ophthalmology	1889 corresp. m. 1902 full member

The distinguished members of the teaching staff

The Medical-Surgical Teaching Institute had a total of 30 full-time and two long-serving substitute lecturers. Of these, 27 held a doctorate in medicine. Seven of the latter became members of the Hungarian Academy of Sciences (MTA) [17, 18], see **Table 1**. It is clear that these academics emerged from the group who arrived in Cluj starting with the 1850s. Most had earned their medical doctorates in Vienna or Budapest¹, with Vilmos Schulek being the only clinician among them. The majority excelled in research, primarily lecturing in pathology–physiology or pathological anatomy. Their stay at the institute was usually brief—no more than five years. Two of them (Margó and Balogh) were elected members of the Academy of Sciences while still professors in Cluj.

Three of these future academicians joined the faculty of the newly established University of Cluj in 1872, and two—Aurél Török and Antal Genersich—remained there for longer periods. Both later served as Deans of the Faculty of Medicine [19]. They regularly lectured at the Medical and Surgical Society, founded in 1876, where Genersich also served as president of the medical section. In 1879, the Society merged with the natural sciences section of the Transylvanian Museum Association [20]. One of Genersich's greatest achievements was the professional design of the “Anatomia” building on Mikó Street, constructed between 1883 and 1888, which housed three institutes: Anatomy, Pathological Anatomy, and Forensic Medicine [21]. His election to the Academy of Sciences was a direct acknowledgment of his research conducted in Cluj.

Career Paths of the Seven Medical Academics [17, 18, 22]

József Lenhossék (Budapest, March 20, 1818 – December 2, 1888, Budapest) was born into a family of physicians; his father was also a university professor. He got his degree as a medical doctor in 1841, he became master in ophthalmology and obstetrics in 1842, and a degree in surgery in 1843 at the University of Budapest. From 1842, he worked as an assistant lecturer at the university's

Figure 2. József Lenhossék (drawing by Zsigmond Pollák)

Institute of Anatomy and Physiology. In 1851, he qualified as an associated university lecturer in regional anatomy. Between 1852 and 1854, he attended anatomy lectures at the University of Vienna and began his own research. On August 27, 1854, he was appointed lecturer in anatomy in Cluj, with additional teaching responsibilities in Forensic Medicine and Apparent Death. In 1855, he applied unsuccessfully for the chair of surgery in Olomouc. He then obtained successive leaves of absence for study trips abroad, during which he conducted scientific research. In 1857, he introduced the separate teaching of regional anatomy in Cluj, for which he received a stipend. In May 1859, he successfully applied for the professorship of anatomy at the University of Budapest, where he served until his death. He achieved international renown for his research on the central nervous system. In 1878/79, he was elected Rector of the university.

Jenő Jendrassik (born in Cavnic, Romania, November 18, 1824 – passed away in Budapest, March 31, 1891) studied first at the Conventual Franciscans (Minorites) High-school in Baia Mare and then at the Faculty of

¹ Before 1873 Buda and Pest were separate cities, which were unified that year to form Budapest. For easier readability and consistency, the English version of the article uses “Budapest” throughout, even when referring to earlier events.

Figure 3. Jenő Jendrassik (drawing by Zsigmond Pollák)

Philosophy of the University of Budapest, where he got his degree in philosophy in 1843. In 1847, he started his studies at the Faculty of Medicine, Vienna. He graduated as a medical doctor from the University of Vienna in 1853. While being a resident doctor at the Vienna General Hospital (Allgemeine Krankenhaus), he obtained the specialisations of master in surgery, obstetrics, and ophthalmology, a doctorate in surgery, and a qualification in operative surgery (1853–1855). In 1855, he was assigned to Transylvania as a cholera physician. He later carried out research at the physiological institutes of Vienna and Leipzig. In 1857, he was appointed lecturer in theoretical medicine in Cluj. Following Lenhossék's departure, he also taught anatomy and forensic medicine as a substitute. In 1860, he was appointed lecturer in physiology and higher anatomy (histology) at the University of Budapest, where he founded the Institute of Physiology. He is regarded as Hungary's first eminent biophysicist, with research focusing mainly on muscle function and ocular movements. In 1882/83, he was elected Rector.

Tivadar Margó (Budapest, March 5, 1816 – September 5, 1896, Pusztaszentlőrinc) was born into a Serbian–Greek Orthodox family, his father being a priest. After

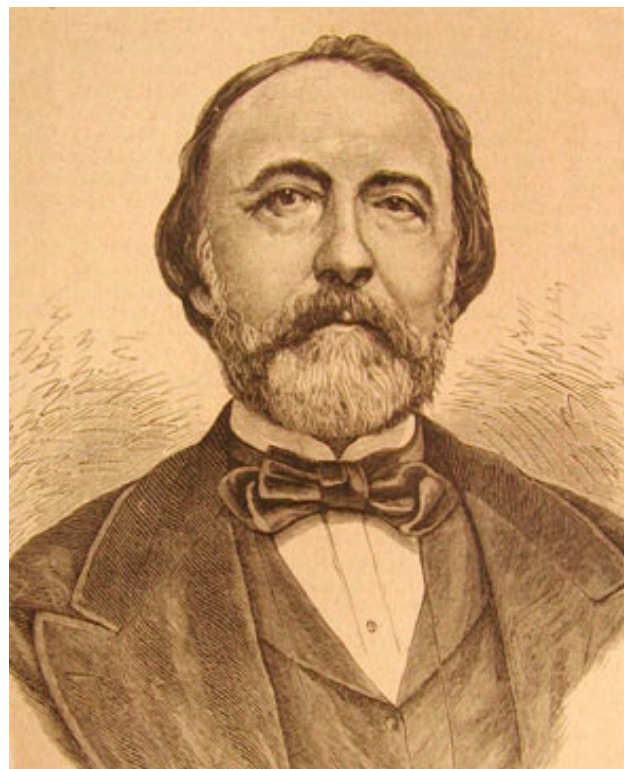

Figure 4. Tivadar Margó (drawing by Zsigmond Pollák)

attending the Piarist High-school in Budapest, he studied philosophy at the university, earning a doctorate, before enrolling in medicine at the University of Vienna, where he was granted the degree of medical doctor in 1840. He was later granted the title master in surgery and obstetrics. He worked as an assistant physician in Vienna before becoming assistant lecturer at the Institute of Anatomy at the University of Budapest. In 1851, he qualified as a corresponding member in histology and served as a substitute professor between 1851 and 1858. From 1858, he pursued muscle fibre research in Vienna. In October 1860, he was appointed lecturer in theoretical medicine in Cluj, with the lectureship in forensic medicine added in 1861. During this period, he published studies on muscle tissues in both German and Hungarian, which earned him election to the Academy. On July 13, 1862, he was appointed extraordinary lecturer in zoology and comparative anatomy at the University of Budapest. Though he taught in Cluj for only two years, he later became lecturer in anatomy in Budapest and was elected Rector in 1880/81. He is regarded as the founder of Hungarian scientific biological research and was awarded honorary membership in the Hungarian Academy of Sciences.

Figure 5. Kálmán Balogh

Kálmán Balogh (Szolnok, September 28, 1835 – July 15, 1888, Budapest) He graduated with a medical degree from the University of Budapest in 1859. From 1860, he was an assistant professor in the Department of Physiology, and in 1863, he obtained the title of associate (private) professor. When Margó Tivadar left the Institution, the faculty in Cluj recommended him as their first choice for the position in the Department of Theoretical Medicine. He was appointed in October 1863. He took up his position on December 9 with a speech published in the *Orvosi Hetilap* (Medical Weekly) [24]. In addition to teaching physiology, general pathology, and pharmacology, he performed dissections and in 1865 founded the Institute of Physiology. He also lectured in forensic medicine. His research included histopathology and bacteriology. In 1867, he was appointed lecturer in theoretical medicine at the University of Budapest and from 1871 served as lecturer in pharmacology and as the director of its Institute of Pharmacology. As the editor of *Orvosi Hetilap*, he reported regularly on medical affairs in Cluj. He is credited with compiling the *Hungarian Pharmacopoeia* (1871) and the *Medical Dictionary* (1883).

Figure 6. Aurél Török

Aurél Török (Ponori Thewrewk Aurél; Bratislava, February 13, 1842 – September 1, 1912, Geneva) was born into a noble family in Hunedoara County. He studied at the Piarist High-school in Budapest, began his medical training there, and completed it in Vienna, earning his PhD in 1867. He worked as assistant to Jenő Jendrassik at the Physiological Institute in Budapest and was appointed associate (private) professor in histogenesis in 1869. Later that year, on 29 July, the minister appointed him full professor in Cluj, teaching a combination of subjects from the divided department of theoretical medicine: physiology, histology, medical natural history and pathology, as well as forensic medicine. He taught for barely two years before being granted a study leave for the entire 1871/72 academic year. In 1872, he was appointed full professor of physiology and histology at the newly opened University of Cluj. As his interest increasingly turned to anthropology, in 1881 he took up a position at the Department of Anthropology at the University of Budapest, which had been created especially for him. There he established an Anthropological Institute and Museum. He developed a skull measuring device (craniometer) for his research. He

Figure 7. Antal Genersich

was present at the exhumation of numerous famous personalities and wrote about their skulls.

Antal Genersich (Nagyszombat, February 4, 1842 – June 4, 1918, Budapest) completed his basic education in Késmárk and Eperjes, then earned a degree in medicine in 1865, a degree in surgery in 1866, and later master's degrees in ophthalmology and obstetrics at the University of Budapest. From 1865 to 1868, he served as an assistant professor at the Pathological Institute in Budapest, after which he was chief pathologist at Rókus Hospital. In the autumn of 1868, he continued his studies with a state scholarship at medical institutes in Würzburg, Vienna, Leipzig, and Berlin. In August 1870, he was appointed by ministerial decree to the newly established chair of pathological anatomy in Cluj, to which forensic medicine was permanently attached. At the University of Cluj, founded in 1872, he was confirmed as lecturer in pathological anatomy. In 1875, he was awarded the title of honorary primary care physician of Cluj, and in 1877/78 he served as rector of the university. In 1891, he was ennobled with the title "szepesszombati". From 1895, he taught at the University of Budapest, where he headed the 2nd Institute of Pathological Anatomy until his retirement in

Figure 8. Vilmos Schulek

1913. He was also rector of the University of Budapest in 1910/11. His research focused primarily on the pathological anatomy of tuberculosis and syphilis. According to his wishes, he was buried in the Házsongárd Cemetery in Cluj [1]. His memory is preserved by the Genersich Foundation, established in Budapest in 1991, which published the *Antal Genersich Memorial Book*, edited by Attila Tankó and Mihály Péter, in 1994 [24].

Vilmos Schulek (Budapest, April 21, 1843 – March 13, 1905, Budapest) was born into an Evangelical family of Upper Hungarian origin. He was the younger brother of the architect Frigyes Schulek. From 1860, he studied medicine at the University of Vienna and later, in 1865, at the University of Budapest. In 1868, he earned a doctorate in medicine, a doctorate in surgery, and a master's degree in surgery and obstetrics from the University of Vienna, followed by a master's degree in ophthalmology in 1871. Starting from 1870, he worked as an assistant professor at the ophthalmology clinic in Vienna. In 1869, he undertook study trips to Berlin, London, and Paris. He applied for the ophthalmology professorship in Cluj, announced in 1871, with a letter of recommendation from Ferdinand von Arlt, lecturer in ophthalmology in Vienna, and was

Figure 9. Antal Genersich's grave in the Házsongárdi Cemetery, Cluj, Romania

ranked first among the candidates. He received the ministerial appointment on January 21, 1872, becoming the 30th and last full lecturer in the Institute of Medicine and Surgery (OST). He also assumed responsibility for the separate ophthalmology clinic. In the autumn of 1872, he was appointed lecturer in ophthalmology at the newly established University of Cluj. He was nominated by the Faculty of Medicine and elected rector for the 1873/74 academic year, but did not complete his term, as in 1874 he was appointed professor at the University of Budapest [25, 27]. There, he became director of the University Eye Clinic and was later elected rector for the 1890/91 academic year. A distinguished eye surgeon, he published an annual printed report on the Cluj ophthalmology clinic in 1872/73, which also included a historical overview of the clinic [26].

There are many parallels in the training and careers of the Cluj medical professors later honoured by the Hungarian Academy. Before the introduction of the high school graduation examination in 1851, they were required to complete studies at the Faculty of Philosophy

of the university, often earning a doctorate there as well. They then proceeded to medical studies in Vienna or Budapest, sometimes spending several years at both universities. They earned a doctorate in medicine, which, in addition to examinations, required the defence of a dissertation. Until 1872, it was also possible to obtain a separate doctorate in surgery, along with master's degrees in surgery, ophthalmology, and obstetrics. The two-year course in operative surgery provided further specialization. During this period, they usually held positions as assistant physicians in hospitals. If fortunate, they obtained an assistant professorship alongside a senior professor in their chosen discipline—an important step in beginning a scientific career. With the support of state scholarships, they were able to pursue study trips abroad, conducting research in well-equipped laboratories. Upon their return, they applied for the *privat docent* (associated lecturer) qualification, which made them eligible for a university full professorship. When no immediate opportunities were available in Budapest, they applied for positions at the Cluj institute. While they fulfilled their teaching duties there, their main focus remained on further training and foreign study trips. As soon as a suitable professorship became vacant in Budapest, they applied, and in most cases, were successful.

The Institute Merges with the Newly Established University

By the late 1860s, it had become increasingly evident that the training of surgeons had to be ceased and that medical doctors should assume responsibility for medical practice. At that time, the course was open not only to apprentices released from guilds but also to students who had completed four to six years of high school. The curriculum was extended to four academic years, but student enrolment remained low. Midwifery training at this time lasted five months.

Following the Compromise of 1867, a movement was launched in Cluj to establish a second Hungarian university. In the autumn of 1870, Baron József Eötvös submitted a draft law to the Hungarian Parliament for its creation. Debates continued until 1872, when the organizational work began with royal approval. The Act of Establishment (Act XIX of 1872) decreed the founding of the Hungarian Royal University of Science in Cluj with four faculties, while simultaneously closing the Law

Academy and the Institute of Medicine and Surgery. In reality, however, the institute was not dissolved but rather incorporated into the new Faculty of Medicine. At the same time, a decision was taken to gradually phase out the training of surgeons [19, 28].

In its final academic year, the institute operated with ten departments: eight were headed by appointed full professors, one by a substitute lecturer [2], and one—directed by József Szabó of Csíkszereda [29]—awaiting appointment following the death of its professor. All eight full professors were also appointed to chairs at the university: József Brandt (surgery), Ferenc Czifra (anatomy), Antal Genersich (pathological anatomy), Béla Machik (internal medicine), János Maizner (obstetrics), Vilmos Schulek (ophthalmology), Aurél Török (physiology and histology), and János Mina (animal plague studies and veterinary policing). Three new professors were delegated from Budapest: Sándor K. Ajtai (pathology), József Fodor (forensic medicine), and Pál Plósz (physiology and pathological chemistry). The university initially made use of the institute's facilities and equipment with minimal changes [8, 14, 19].

All seven of the academic professors ultimately continued their careers in Budapest. This pattern later became common: professors frequently applied for and transferred to positions at the University of Budapest.

The Significance of the Institute of Medicine and Surgery

The Cluj institute, founded 250 years ago, trained healthcare professionals for Transylvania and neighbouring provinces for nearly a century. It significantly raised the standard of medical practice in the region, placing health care and maternal care on a scientific foundation. Even two decades after its closure, basic healthcare in many Transylvanian communities continued to be provided by surgeons trained in Cluj. The increasingly well-qualified professors integrated the institute into the European academic sphere, with its annual reports reaching universities abroad. Thanks to its final faculty and facilities, the University's Faculty of Medicine was able to begin functioning immediately in its first academic year. For this reason, the histories of the University of Cluj have thus far largely—and undeservedly—overlooked the preparatory role of the institute. The fact that seven members of the Academy began their professorial careers in Cluj

secures the institute's place in the history of Hungarian science.

Note: This study draws on two archived collections related to the Institute of Medicine and Surgery, preserved in the Romanian National Archives:

- RNLKv, Fond 104. Liceul Romano-Catolic Cluj, Dosar 2–93.
- RNLmV, Fond 576. Facultatea de Medicina Francz Iozsef [sic!], Dosar 15–114.

References

1. Gaal Gy, Tört kövön és porladó keresztén. Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben, Stúdium, Kolozsvár, 2009.
2. Maizner J, A kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet történeti vázlata 1775-1872. Ajtai K. Albert, Kolozsvár, 1890.
3. Balázs P, Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete. 1-2. MTI, Piliscsaba-Budapest, 2007.
4. Gaal Gy, Orvosdoktorok a kolozsvári Unitárius Kollégium tanári karában, OrvTudÉrt, 1997, 299-304
5. Offner R, Kolozsvár híres és kevésbé ismert orvosai 1872-ig, a 19. század végéig. In: Bogdándi Zs, Gálfi E, (szerk.): Betegség és gyógyítás a régi Kolozsváron és Erdélyben. Orvostörténeti dolgozatok. EME, Kolozsvár, 2022, 165-206.
6. Spielmann J, A közjó szolgálatában. Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, Bukarest, 1976.
7. Pataki J, Az erdélyi orvoslás történetéből. Sajtó alá rendezte: Gazda István. MTI, Piliscsaba, 2004.
8. Bisztray G, Szabó T. A, Tamás L, (szerk.), Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története. ETI, Kolozsvár, 1941.
9. Szőgi L, Varga J, A szegedi Tudományegyetem és elődei története. A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581-1872. Egyetemi Kiadó, Szeged, 2011.
10. Szőkefalvi Nagy Z, Spielmann J, Adalékok a kolozsvári orvosi sebészeti intézet első évtizedeinek történetéhez, Orvosi Szemle, XIII(1967), 2(207-216).
11. Bologa V, Ioan Molnár-Piuaru, primul medic titrat român ca autor medical. Extras din Clujul Medical nr. 5-6. 1924. Cluj, 1924.
12. Popa M, Ioan Molnár-Piuaru, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.
13. Molnár J, de Müllersheim, Paraenesis ad auditores Chyrurgiae in Lyceo Regio Academico Claudiopolitano. Claudiopoli, 1793.
14. Gaal Gy, A kolozsvári Országos Karolina Kórház, EME, Kolozsvár, 2023.
15. Varga J, A kolozsvári Királyi Liceum hallgatósága 1784–1848, MTA, Budapest, 2000.
16. Informatio de Professoribus Regii Lycei Claudiopolitani. RNLKv, Fond 104. Dos. 90. 94.
17. Szinnyei J, Magyar írók élete és munkái, 1-14, Hornyánszky Viktor, Budapest, 1891-1914.
18. Kapronczay K, Magyar orvoséletrajzi lexikon, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004.

19. Gaal Gy, Az erdélyi tudományosság fellegvára, EME, Kolozsvár, 2022.
20. Pataki J, Az Orvostudományi Szakosztály története 1879-1934. In: György L, (szerk.), Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859–1934. EME, Cluj-Kolozsvár, 1937. 89-162.
21. Udránszky L, Szabó D, (szerk.), Emlékkönyv. A kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei. Budapest, 1903. 144-191.
22. Markó L. (szerk.): Új Magyar Életrajzi Lexikon, I-VI, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001-2007.
23. Balogh K, Beszéd, melyet tanári székének elfoglalásakor a kolozsvári orvos-sebész tanintézetben 1863-iki télelő 9-én tartott. Orvosi Hetilap, 7(1863). 51(1022–1024).
24. Tánkó A, Péter M, (szerk.), Genersich Antal emlékkönyv születésének 150. évfordulója alkalmából – Adatok a romániai magyar orvosok és gyógyszerészek munkásságáról. Genersich Alapítvány, EME, Budapest, 1994.
25. Hoor K, A kolozsvári Szemészeti Klinika 50 éves története, Athenaeum, Budapest, 1903.
26. Schulek V, Évi jelentés a kolozsvári tudomány-egyetem szemkórodájának működéséről 1872-ki ápr. 8-tól 1873-ki ápr. 27-ig, Budapest, 1873.
27. Fodor F, A szemgyógyászat évszázadai Erdélyben, Mentor, Marosvásárhely, 2000.
28. Kapronczay K, A kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet története, Orvosi Hetilap, 165(2003), 2(77–79).
29. Gaal Gy, Csíkszeredai Szabó József kolozsvári orvostanár és művelődéspolitikus, OrvTudÉrt, 2001, 367-373.
30. Szögi L, Az erdélyi felsőoktatás átmeneti időszaka 1848–1872. In: Toth Sz, (szerk.) Hagyomány és kiválóság: 150 éves magyar egyetemi oktatás Kolozsváron, 2023. 11–32.

Akadémikusok a kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet tanári karában - Az Akadémia alapításának 200., a tanintézet megnyitásának 250. évfordulójára

Gaal György

Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

Összefoglaló • 2025-ben ünnepeljük a Magyar Tudományos Akadémia alapításának a 200. évfordulóját. Ugyanebben az évben emlékezünk meg a kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet megnyitásának is a 250. évfordulójáról. A két évforduló összekötését indokolja, hogy a tanintézet tanári karából heten lettek az MTA tagjai. Mária Terézia királynő 1770-ben a Habsburg Birodalom egészségügyét szabályozó törvényt adott ki. Ez előírta az egészségügyi személyzet képzését is. Orvosdoktori diplomát csak egyetemeken lehetett szerezni 5–6 évi tanulással. A szélesebb rétegek ellátását a borbély-sebész céhek tagjai végezték. Felkészültségük nagyon hiányos volt. A szüléseknél a bábák segédkeztek, akik egymástól tanultak. Mária Terézia rendelete előírta, hogy minden tartományban sebészképző intézeteket kell felállítani, így nyílt meg 1775-ben Kolozsvárt is egyetlen tanár vezetésével az orvosi kar. Egy év alatt a céhes legényeket, egy hónap alatt pedig a bábákat készítette fel és adott nekik hivatalos igazolást. A kar eleinte az itteni jezsuita egyetem, majd az Akadémiai Líceum keretében működött. Tanárainak száma 1782-től lassanként növekedett. A tanítási idő is 1800-ra két, majd 1834-re három tanévre bővült. A tanítás a „helyi nyelveken”, tehát magyarul, németül és románul folyt. Évente 10–15 polgári sebészt és 20–25 bábát képeztek. 1850-ben az intézet önállósult egy orvosigazgató vezetésével. Ekkortól kezdve az intézet tanári karába pályázat útján több tehetséges fiatal orvosdoktor került, akik Bécsben vagy Pesten szereztek képesítést, s azután külföldi tanulmányutakat tettek, úgyhogy érdemesek voltak az itteni tanszékre. Itt azonban még a kutatáshoz nem voltak adottak a feltételek. Úgyhogy az első adandó alkalommal elpályáztak a pesti egyetemre. Közülük hét tudós utóbb az MTA tagja, a magyar orvostudomány büszkesége lett: Lenhossék József, Jendrassik Jenő, Margó Tivadar, Balogh Kálmán, Török Aurél, Genersich Antal, Schulek Vilmos. A dolgozat mindegyikük rövid pályarajzát közli. A tanintézetet 1872-ben szüntették meg. A kolozsvári Orvos-sebész Tanintézet 97 éven át szolgálta az egészségügyi személyzet felkészítését, s végzettjei még bezárása után is évtizedekig kisebb városok és falvak gyógyító munkáját végezték.

Kulcsszavak • Akadémia, Kolozsvár, sebész, bába, orvostanár, orvosdoktor

DOI: 10.2478/orvtudert-2024-0012

Orvostudományi Értesítő 2024, 97(2): 126–145

2025-ben országos ünnepségek keretében emlékezünk meg a Magyar Tudós Társaság két évszázaddal ezelőtti alapításáról. A társaság 1840 óta viseli a Magyar Tudományos Akadémia elnevezést, s a magyar tudományosság legfőbb irányítójává vált. Levelezői vagy éppen rendes tagsága a legnagyobb elismerés, amit egy magyar tudós kaphat.

Számos erdélyi származású vagy éppen Erdélyben élő tudós is kiérdemelte ezt a megtiszteltetést. A kolozsvári Házsongárdi temető valóságos panteonja az itt elhunyt akadémikusoknak [1].

Az idén az erdélyi magyarságnak egy másik kerek évfordulóról is meg kell emlékeznie, ez az orvos-sebész-képzés 250 évvel ezelőtti kezdetéhez fűződik. Ennek

történetével behatóbban csak utolsó igazgatója, Maizner János szülészstanár foglalkozott [2]. Most, az évforduló alkalmából monográfia készült az intézetről.

Az állami sebész- és bábaképzés kezdetei

A kolozsvári sebészkar felállítása Mária Terézia királynő nevéhez fűződik. Az uralkodónő 1770-ben hozott egy, az egész Habsburg Birodalomra kiterjedő egészségügyi szabályzatot: *Generale Normativum in Re Sanitatis* [3]. Ezt a birodalom minden államában, így

1. ábra. Kolozsvári sebészdiploma nyomtatványa (1842)

Erdély Nagyfejedelemségben is kihirdették és alkalmazták. Egyik fontos pontja az egészségügyi személyzet képzésére vonatkozott.

Abban az időben három szinten zajlott az egészségügyi ellátás. Az orvosdoktorok képezték a legmagasabb szintet, ők csak öt-hat évnyi tanulmányozás után egyetemeken nyerhettek diplomát, akkoriban Bécsben, Prágában és távolabbi országokban működött tudományegyetem, úgyhogy csak kevés erdélyi fiatal jutott el oda s szerzett magasabb orvosi képzést. Ezek is hazatérés után nem mind orvoskodtak, hanem tanári állást vállaltak. Közülük kiemelkedik a kolozsvári unitárius kollégiumigazgató Kolozsvári Dimián Pál, vagy a református professzor, Pataki Sámuel, illetve a Nagyenyeden működő Pápai Páriz Ferenc. Jóformán csak a főurak igényelték segítségüket [4,5,7]. A szélesebb rétegek gyógyítása a borbély-sebészekre hárult, akik a céhes rendszer szabályai szerint egy-egy mester keze alatt sajátították el a sebészkedés elemi fogásait. Miközben eret vágtak, sebet kötöztek, töréseket rögzítettek vagy éppen fogat húztak, nem sok fogalmuk volt az emberi test belső titkairól. Az ellátás harmadik szintjét a bábák képezték, akik rendszerint egymástól tanulták el a fogásokat, s beavatkozásuk gyakran végzetes eredménnyel járt [2,6].

Mária Terézia rendelete előírta, hogy ezután a városok, vármegyék alkalmazzanak orvost és bábát, két-három falunak legyen egy képzett bábája. S arra is kitért, hogy a sebészeknek a céhes felszabadítás után államilag elismert intézetben vizsgát kell tenni ahhoz, hogy működési engedélyt kapjanak. A bábákat szintén intézetben kell képezni, vagy a megyei orvosok helyi kurzusok után

adjanak nekik igazoló „cédulát” [2, 3]. A képzés megvalósítására a birodalom minden tartományában felállítottak egy-egy sebészképző intézetet az ott működő egyetem vagy akadémia függelékeként. Így került sor Kolozsvárt is 1775-ben a szakszerű sebész- és bábaképzés beindítására [5].

A kolozsvári intézményes keretek

Kolozsvárt 1581-ben Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király és litván nagyherceg állított fel jezsuiták vezette egyetemet. Ez rövidebb megszakításokkal 1605-ig működött, ekkor a reformáció hatására kiharcolták a jezsuitákat Erdélyből. Aztán – már a Habsburg Birodalom keretein belül – 1698-tól újra folytathatták a gimnáziumi, teológiai, bölcsészeti és jogi oktatást 1773-ig, amikor a jezsuita rendet feloszlatták. A gimnáziumi és bölcsészeti oktatás vezetésére Mária Terézia a piaristákat rendelte Kolozsvárra [8]. A jogi kart viszont 1774-ben újra létesítette két világi tanár kinevezésével, 1775-ben pedig felállította a sebészeti „osztályt”. Vezetésére egyetlen tanárt, a Bécsben képzett Joseph Laffer sebész- és szülész-mestert nevezte ki. Ő egy év alatt kellett a felszabadult borbély-sebész legényeket megtanítsa az anatómia, sebészet és szülészet alapismereteire. Évente egy-egy négyhetes bábakurzust is hirdetett, amelyre a megyei hatóságok jelölték ki a jelentkező nők közül az ösztöndíjra javasoltakat. Ezek a kurzusok a „helyi nyelveken” folytak, Laffer viszont csak németül tudott. Ezért kellett mellé egy magyarul és románul is beszélő adjunktust alkalmazni [8, 9, 10].

A királynő 1776-ban kelt leiratában elrendelte egy tényleges orvosi fakultás felállítását Kolozsvárt: meghatározta, hogy a következő évben a kémia–botanika és az elkülönülő anatómia katedrát töltsék be, azt követően a fiziológiának, majd a patológiának állítanak fel tanszéket. A jelentkezők vallására, az elvégzett egyetemre nem kell tekintettel lenni, s a kinevezettek lehetőleg erdélyiek legyenek. A végrehajtás elmaradt [7,9]. Csak sokára létesítettek új tanszékeket: 1782-ben egyet az állatgyógyászatnak, 1791-ben pedig egyet a szemészetnek.

A szemészet tanára, a Szeben környéki görögkeleti papcsaládból származó Ioan Molnar Piuariu (1749–1815) Bécsben tanult, s feltűnő ügyességre tett szert műtétei során, kiérdemelte az első román orvostanár elnevezést [6, 11, 12]. Tanári beköszöntőbeszédét nyomtatásban is közzétette [13]. 1793-ban kapott a kórtan és élettan külön tanárt. Ehhez a tanszékhez még a gyógyszertert is hozzáfűzték. 1800-ban a tanulmányi időt két tanévre emelték.

Lényeges változást az 1838-as átszervezés hozott, amikor az első, „alapító” tanszéket felosztották (bonctan–szülészet, sebészet–szemészet), s a bevezető tudományok (fizika, kémia, botanika) külön tanárt kaptak. A belgyógyászatra kinevezték a már eddig is oktató Szóts József kórházi főorvost. Tovább működött az állatgyógyászati és a kórtan–élettani tanszék is [2, 8]. Így már hat tanárral és egy adjunktussal, hároméves képzéssel alaposabban tudták felkészíteni a jövőendő sebész–szülészeket. Hiányzott a gyakorlati képzéshez oly szükséges klinika. Az Országos Karolina Kórház néhány elkülönített ágán gyakorolhattak a fiatalok [14]. S szemléltető eszközök is alig voltak, laboratóriumokról szó sem esett.

Évente beiratkozott 20–25 diák, akikből legfeljebb 8–10 szerzett diplomát [15]. A kb. 25 fős bábakurzust is minden március közepétől április közepéig megtartották [2].

A keretet adó egyetem 1784-től akadémiai líceum elnevezést kapott, majd 1820 táján az akadémiai jelzöt is elvesztette, csak királyi líceumnak emlegették [8, 9]. Ezen belül a sebészképzés eleinte karként szerepelt, majd 1818-tól Orvos-sebész Tanintézet lett az elnevezése [2].

A szabadságharc után: önálló tanintézet

1849/50, a szabadságharc bukása az intézmény történetében is lényeges változást hozott. A királyi líceum feloszlott. Lett belőle nyolc osztályos „teljes” katolikus

gimnázium, a jogi kar megszűnt, s önállósodott az Orvos-sebész Tanintézet, élére orvosigazgató került [2, 30].

1850 őszén a tanári kart a következők alkották [16]:

Szóts József, orvosdoktor, szülésmester, a különös kór- és gyógytan tanára, 52 éves, helvét vallású, beszél latinul, németül, olaszul.

Adeodatus Ábrahám [Bogdán], orvosdoktor, műtő, az elméleti és gyakorlati sebészet tanára, 33 éves, római katolikus, beszél magyarul, latinul, németül, örményül.

Bruszt Elek, sebész- és szülésmester, végzett állatgyógyász, a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan, az állatgyógyászat tanára, 68 éves, római katolikus, beszél latinul, németül, magyarul és románul.

Szabó József, [Csíkszeredai], orvos- és sebészdoktor, szülész- és szemésmester, az anatómia és szülészet tanára, 44 éves, római katolikus, beszél magyarul, németül, latinul, románul, franciául, olaszul.

Joó István, orvosdoktor, szülésmester, a gyógyászati fizika, kémia és botanika tanára, 42 éves, unitárius, beszél magyarul, latinul, németül.

Marussi István, orvosdoktor, sebész- és szülésmester, a fiziológia, patológia, általános kórtan és gyógyszertert tanára, 39 éves, helvét vallású, beszél magyarul, latinul, németül, románul.

Pfenningsdorf Antal, sebész- és szülésmester, tanársegéd, az elméleti és gyakorlati sebészet helyettes tanára, 59 éves, római katolikus, beszél magyarul, latinul, németül, románul. A sebészet rendes tanárát helyettesíti.

Laffer Ignác, sebész- és szülésmester, tanársegéd, 38 éves, római katolikus vallású.

Ezek szerint az intézetnek hat rendes tanára volt és két tanársegéde. A sebészet tanára, Ábrahám Bogdán a forradalmi eseményekben való részvételének kivizsgálása miatt nem tanított, az egyik tanársegéd helyettesítette. A rendes tanárok már egyetlen kivétellel mind orvosdoktorok. A két tanársegéd közül a fiatalabb az intézet végzettje, a legelső tanárnak, Joseph Laffernek az unokája. A korkülönbség nagyon nagy: a legfiatalabb, Ábrahám Bogdán mindössze 33 éves, Bruszt Elek több mint kétszer annyi. Mindnyájan beszéltek magyarul, németül és latinul, négyen románul is. Csíkszeredai Szabó József valósággal poliglott volt. A tanintézet ekkortól bekapcsolódik a birodalom felsőoktatási rendszerébe. A tanári állásokat országos pályázat útján foglalják el, az intézet tanári kara rangsorolja a pályázókat, az első három helyezett közül a miniszter által felterjesztett tanár uralkodói kinevezést kap. Rövidesen négyre növelik a tanársegédek számát, s azokat évente nevezi ki a tanári kar javasla-

1. táblázat. Az MTA hét tagja

Név	Diploma	Kolozsváron	Katedra	Hova távozik	MTA-tagság
Lenhossék József 1818–1888	Pest, 1841	1854–1859	Anatómia, Törvényszéki Orvostan	Pest, Anatómoa	1864 lev. tag 1873 r. tag
Jendrassik Jenő 1824–1891	Bécs, 1853	1857–1860	Kórélettan, Gyógyszertan	Pest, Élettan, Szövettan	1863 lev. tag 1880 r. tag
Margó Tivadar 1816–1896	Bécs, 1840	1860–1862	u.a. + Törvényszéki Orvostan	Pest, Állattan + Összehasonlító Bonctan	1860 lev. tag 1870 r. tag 1891 t. tag.
Balogh Kálmán 1835–1888	Pest, 1859	1863–1867	u.a.	Pest, Gyógyszertan	1864 lev. tag 1877 r. tag
Török Aurél 1842–1912	Bécs, 1867	1869–1872	Élettan, Szövettan, Kórbonctan	Kolozsvári Egyetem, Élettan-Szövettan	1892 lev. tag
Genersich Antal 1842–1918	Pest, 1865	1870–1872	Kórbonctan, Törvényszéki Orvostan	Kolozsvári Egyetem Kórbonctan	1892 lev. tag 1906 r. tag
Schulek Vilmos 1843–1905	Bécs, 1868	1872–	Szemészet	Kolozsvári Egyetem Szemészet	1889 lev. tag 1902 r. tag

tára a Főkörmányszék szerepét átvevő Hadi és Polgári Kormányzóság. 1853-ban elrendelik, hogy 1855-től fokozatosan át kell térni a német tanítási nyelvre, ez az intézet esetében nem valósul meg, mert amúgy is vegyes, német–magyar–latin nyelvű kevert előadásokat tartottak, amelyben néha még román kifejezéseket is használtak, a bábakurzusokon pedig három nyelven folyt a képzés [2].

Az 1867-es kiegyezés és a Magyarországgal való unió életbe léptetése a tanintézetet a magyar kormánynak rendelte alá. A magyar tannyelvet már 1861-ben hivatalossá teszik, de ez most sem jelent kizárólagosságot. Ezután a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium dönt a tanári kinevezésekről, s a továbbiakban a miniszter (nem a király) írja alá azokat [2]. A Tanintézet legnagyobb gondja, a megfelelő helyiségek és felszerelés hiánya, s ez is okozta, hogy az 1850-es évektől nagyon felgyorsult a tanárok cseréje. Több tehetséges tudós tanár a kolozsvári katedrát csak átmeneti helynek tekintette a fővárosi karrier felé.

A kitüntetett tanárok

Az Orvos-sebész Tanintézetnek összesen 30 rendes és két hosszasan működő helyettes tanára volt. Ezek közül 27 rendelkezett orvosdoktori fokozattal. S az utóbbiak közül heten lettek az MTA tagjai [17, 18]:

Az **1. táblázat**ból megállapítható, hogy az 1850-es évektől Kolozsvárra érkezők sorából emelkedtek ki az akadémikusok. Rendszerint Bécsben vagy Pesten szereztek

orvosdoktori diplomát, egyetlen klinikus volt köztük Schulek Vilmos személyében. Többségük a kutatásban jeleskedett, a kórtan–élettan vagy a kórbonctan katedrán adott elő. A tanintézet keretében csak néhány évet töltöttek, legtöbb öt esztendő. Ketten (Margó, Balogh) még az intézet tanáráként érdemelték ki az akadémia elismerését.

Három jövőendő akadémikus került be folytatólagosan az 1872-ben megnyitott kolozsvári tudományegyetem tanári karába, s közülük kettő maradt itt hosszasan: Török Aurél és Genersich Antal. Mindkettőjüket az Orvosi kar dékánjává választották [19]. Az 1876-ban megalakult Orvos-sebész Társulatban rendszeresen tartottak előadásokat, Genersich az orvosi szakosztály elnöki tisztségét is betöltötte. A Társulat 1879-ben egyesült az Erdélyi Múzeum-Egylet természettudományi szakosztályával [20]. Genersich nagy érdeme, hogy szakszempontból megtervezte az 1883–1888 között emelt Mikó utcai „Anatomia”-épületet, amely három intézetnek (Bonctan, Kórbonctan, Törvényszéki orvostan) biztosította az elhelyezését [21]. Ő kifejezetten kolozsvári kutatómunkájának elismeréseként jutott be az akadámiába.

A hét orvos-akadémikus pályarajza [17, 18, 22]

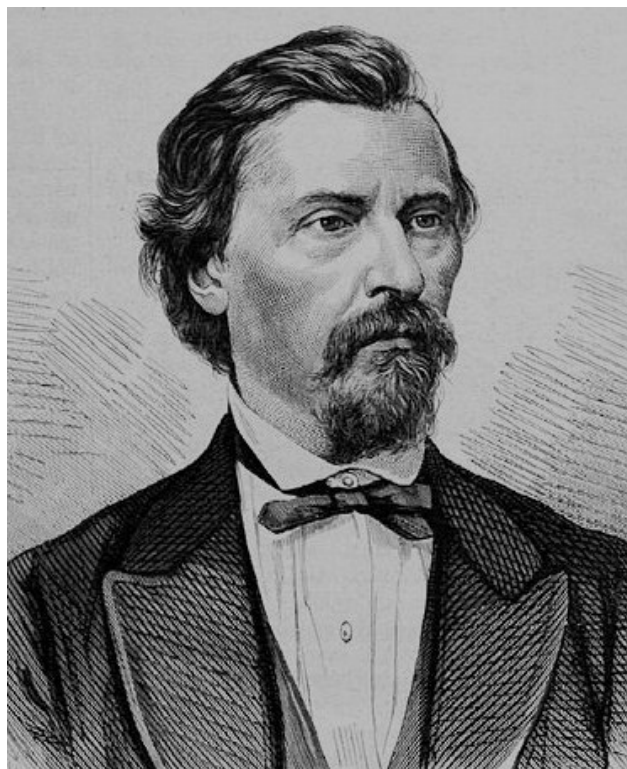
Lenhossék József (Buda, 1818. márc. 20–1888. dec. 2. Budapest) orvoscsaládban született, apja is egyetemi tanár volt. A pesti egyetemen 1841-ben orvosdoktori, 1842-ben szemész- és szülésmesteri, 1843-ban sebész-

2. ábra. Lenhossék József (Pollák Zsigmond rajza)

doktori diplomát szerzett. 1842-től a pesti egyetem bonctani és élettani intézetének lett tanársegéde. 1851-ben magántanárrá habilitáltak tájbanatómiából. 1852–54-ben a bécsi egyetemen anatómiai előadásokat hallgatott és kutatómunkába kezdett. 1854. augusztus 27-én kapott kinevezést a kolozsvári anatómia és a hozzá csatolt törvényszéki orvostan és tetszhaláltan tanszékre. Innen már 1855-ben megpályázta az olmützi sebészeti tanintézet katedráját, de nem rá esett a választás. Így egymást követően kért szabadságot külföldi tanulmányutakra. Ekkoriban végezhetett tudományos kutatómunkát. 1857-ben bevezette a tájbanatómia külön tanítását Kolozsvárt, amiért honoráriumot is kapott. 1859 májusában meghírdették a pesti egyetem anatómiai tanszékét, ezúttal sikeres lett Lenhossék pályázata. Ettől fogva haláláig a pesti egyetemen tanít. Főleg a központi idegrendszer kutatásával válik világhírévé. 1878/79-ben a fővárosi egyetem rektori székével is megtisztelik.

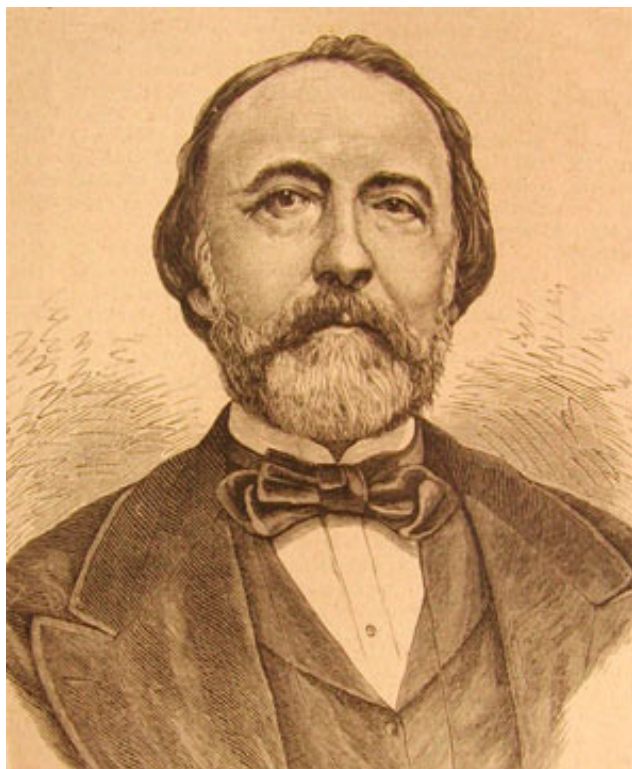
Jendrassik Jenő (Kapnikbánya, 1824. nov. 18.–1891. márc. 31. Budapest) a nagybányai minorita gimnáziumból került a pesti egyetem bölcsészeti karára, ott 1843-ban bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1847-től a bécsi egyetem orvosi karának diákja, 1853-ban avatják orvosdoktorrá. Miközben a bécsi Allgemeine Krankenhaus gya-

3. ábra. Jendrassik Jenő (Pollák Zsigmond rajza)

kornoka, megszerzi a sebész-, szülész- és szemésmesteri oklevelet valamint a sebészeti doktorátust, majd 1853 és 1855 között a műtői képesítést is. 1855-ben Erdélybe rendelik koleraorvosként. Ezt követően a bécsi és lipcsei élettani intézetekben folytat kutatómunkát. 1857-ben nyeri el a kolozsvári elméleti orvostani tanszéket. Lenhossék távozása után helyettesként az anatómiát és a törvényszéki orvostant is ő tanítja. 1860-ban pályázattal kerül a pesti egyetem élettani és felsőbb bonctani (szövetani) tanszékére. Pesten Élettani Intézetet állít fel. A biofizika első rangos magyar művelője. Főleg az izomműködést és a szemmozgást kutatta. 1882/83-ra rektornak is megválasztották.

Margó Tivadar (Pest, 1816. márc. 5.–1896. szept. 5. Pusztaszentlőrinc) szerb–görög ortodox papi családból született. A pesti piarista gimnáziumból került az egyetem bölcsészeti karára, ahol bölcsészdoktorátust szerzett, majd a bécsi egyetem orvosi karán tanult, s ott 1840-ben orvosdoktorrá avatták. Utóbb megszerezte a sebészdoktori és szülészmesteri címeket is. Bécsi kórházi segédorvos, míg a pesti egyetem anatómiai intézetében tanársegédi álláshoz jut. 1851-ben a szövettan magántanárává képesítik. 1851–1858 között a pesti egyetem helyettes tanára. 1858-tól a bécsi egyetem intézeteiben

4. ábra. Margó Tivadar (Pollák Zsigmond rajza)

az izomrostokat kutatja. 1860 októberében kelt királyi kinevezéssel elfoglalja a Jendrassik távozásával megürült kolozsvári elméleti orvostan katedrát, ehhez csatolják 1861-ben a törvényszéki orvostan előadását is. Ekkoriban jelennek meg az izomszövetekről írt német és magyar nyelvű tanulmányai, melyek az akadémiai tagságot is meghozzák. Úgyhogy 1862. július 13-án az állattan és összehasonlító bonctan rendkívüli tanárává nevezik ki a pesti egyetemre. Mindössze két évig tanított Kolozsvárt. Pesten utóbb átpályázott az anatómia tanszékére. 1880/81-re rektorra választották. A magyar tudományos biológiai kutatások megalapozójának tartják. Az MTA legmagasabb elismerését, a tiszteleti tagságot is kiérdemelte.

Balogh Kálmán (Szolnok, 1835. szept. 28. – 1888. júl. 15. Budapest) a pesti tudományegyetemen szerzett 1859-ben orvosdoktori diplomát. 1860-tól az élettani tanszéken tanársegéd, 1863-ban pedig megszerzi a magántanári címet. A Margó Tivadar távozásával meghirdetett elméleti orvostani tanszékre pályázók közül a kolozsvári tanári kar őt ajánlja első helyen. 1863. októberében megkapja kinevezését. Tanszékét december 9-én az Orvosi Hetilapban is közreadott beszéddel foglalja el [24]. Az élettan, általános kórtan és gyógyszeratan előadása mellett rendszeresen boncol, 1865-ben élettani intézetet állít

5. ábra. Balogh Kálmán

fel. A törvényszéki orvostan előadásával is megbízzák. Kutatásai a kórszövettanra és bakteriológiára terjednek ki. 1867-ben átpályázik a pesti egyetem elméleti orvostan tanszékére. 1871-től a gyógyszerertani katedra professzora és a Gyógyszerertani Intézet igazgatója. Az Orvosi Hetilap egyik szerkesztőjeként rendszeres tudósításokat közöl a kolozsvári egészségügyi vonatkozású eseményekről. Nevéhez fűződik a Magyar Gyógyszerkönyv (1871) és az Orvosi műszótár (1883) összeállítása.

Török Aurél (Ponori Thewrewk Aurél; Pozsony, 1842. febr. 13. – 1912. szept. 1. Genf) Hunyad vármegyei nemes családból származott, Pesten a piarista gimnáziumban tanult. Orvosi felkészülését Pesten kezdte és Bécsben fejezte be, 1867-ben megszerezte a doktorátust. A pesti Élettani Intézetben – Jendrassik Jenő tanársegédjeként – dolgozva 1869-ben szövetfejlődéstanból magántanári címet szerzett. Még abban az évben, július 29-én kolozsvári rendes tanárnak nevezte ki a miniszter a ketté osztott elméleti orvostani katedra élettan–szövettan–orvosi természetan–kórbonctan tárgycsoportjára, ehhez kapcsolódott a törvényszéki orvostan is. Alig két évet oktatott, s máris az egész 1871/72-es tanévre tanulmányi szabadságot kapott. 1872-ben a megnyíló kolozsvári egyetemen az élet- és szövettan rendes tanárává nevezték ki. Miután

6. ábra. Török Aurél

érdeklődése egyre inkább az antropológia felé fordult, 1881-ben elfoglalta a budapesti egyetem – számára létrehozott – embertani tanszékét. Ott Antropológiai Intézetet és Múzeumot állított fel. Kutatásaihoz egy koponyamérő eszközt (craniométert) dolgozott ki. Számos híres személyiség exhumálásánál volt jelen, s ezek koponyáiról is értekezett.

Genersich Antal (Nagyszombat, 1842. febr. 4. – 1918. jún. 4. Budapest) Késmárkon és Eperjesen végezte iskoláit, majd a pesti egyetemen szerzett 1865-ben orvosdoktori, 1866-ban sebészdoktori, végül szemész- és szülésmesteri oklevelet. 1865-től 1868-ig a pesti Kórbonctani Intézetben tanársegéd, azután a Rókus Kórház kórboncnok főorvosa. 1868 őszétől állami ösztöndíjjal Würzburg, Bécs, Lipcse és Berlin orvostani intézeteiben képezi magát. 1870 augusztusában kap miniszteri kinevezést a Kolozsvárt éppen felállított kórbonctani tanszékre, amelyhez a törvényszéki orvostant is véglegesen hozzászátolják. Az 1872-ben megnyitott kolozsvári egyetemen a kórbonctan katedrát kapja. 1875-ben Kolozsvár tiszteletbeli főorvosi címével tüntetik ki. 1877/78-ban az egyetem rektora. 1891-ben szepesszombati előnévvel nemességet nyer. 1895-től a budapesti egyetemen tanít, a II. sz. Kórbonctani Intézet igazgatója 1913-as nyugdí-

7. ábra. Genersich Antal

jazásáig. A fővárosi egyetemnek 1910/11-ben a rektora. Főként a tuberkulózis és a szifilisz kórbonctanával foglalkozott. Kívánsága szerint a kolozsvári Házsongárdi temetőben hantolták el [1]. Emlékét ápolja az 1991-ben Budapesten létrehozott Genersich Alapítvány, melynek kiadásában 1994-ben megjelent a Genersich Antal Emlékkönyv Tankó Attila és Péter Mihály szerkesztésében [24].

Schulek Vilmos (Pest, 1843. ápr. 21. – 1905. márc. 13. Budapest) felvidéki eredetű evangélikus családból született. Schulek Frigyes építész öccse. 1860-tól a bécsi, 1865-től a pesti egyetem orvosi karán tanult. 1868-ban a bécsi egyetemen szerzett orvosdoktori, sebészdoktori és szülésmesteri, majd 1871-ben szemésmesteri oklevelet. 1870-től a bécsi szemészeti klinikán tanársegéd. 1869-ben Berlinben, Londonban, Párizsban tesz tanulmányutakat. Az 1871-ben meghirdetett kolozsvári szemészeti tanszékre Ferdinand von Artl bécsi szemészprofesszor ajánlólevelével jelentkezik. Első helyen jelölik. A miniszteri kinevezést 1872. január 21-én kapja meg. Így az OST-hez kinevezett utolsó, sorrendben a 30. rendes tanár. A már külön álló szemészeti klinika vezetése is rá hárul. Az 1872 őszén megnyíló kolozsvári tudományegyetem szemészeti tanszékére őt nevezik ki. Az Orvosi Kar jelölése

8. ábra. Schulek Vilmos

szerint 1873/74-re rektornak választják, de nem tölti ki a tanévet, mert 1874-ben a fővárosi egyetem tanszékére kap kinevezést [25, 27]. Az egyetemi Szemklinika igazgatója lesz. 1890/91-re a fővárosban is rektorra választják. Kitűnő szemsebész. Nyomatott évi jelentést tett közzé a kolozsvári szemészeti klinika 1872/73-as működéséről, s ebben felvázolta a klinika történetét is [26].

Sok a hasonlóság, párhuzam az akadémiától méltatott kolozsvári tudós orvostanárok felkészülésében, pályafutásában. Az érettségi vizsga 1851-es bevezetése előtti időkben el kell végezniük az egyetem Bölcsészeti Karát, azon esetleg doktorátust is szerezhetnek. Ezután beiratkoznak Bécsben vagy Pesten az Orvosi Karra, néha mindkét egyetemen végeznek pár évet. Megszerzik az orvosdoktori fokozatot, amely a vizsgákon kívül egy disszertáció megvédését is feltételezi. 1872-ig még külön lehetett sebészdoktori címet is szerezni, illetve sebész-, szemész- és szülésmesteri diplomát. A 2 éves műtői tanfolyam a továbbképzést biztosította. Közben rendszerint valamely kórházban segédorvosi állást is vállaltak. Szerencsés esetben a kiválasztott tudományágat művelő professzor mellett tanársegédi tisztséget kaptak. S ezzel elindult a tudományos pályájuk. Állami ösztöndíjban részesülhettek külföldi tanulmányutakra, ott kitűnően

9. ábra. Genersich Antal sírja a Házsongárdi temetőben

felszerelt laboratóriumokban kutathattak. Hazatérve az egyetemen jelentkeztek magántanári vizsgára. E cím azután már feljogosította őket az egyetemi katedrára. Ha Pesten nem volt kilátás elhelyezkedésre, a kolozsvári tanintézet pályázatára jelentkeztek. Itt ugyan teljesítették tanítási kötelezettségeiket, de elsősorban a maguk továbbképzése, a külföldi tanulmányút lebegett szemük előtt. S ahogy a pesti egyetemen megürült egy – nekik megfelelő – tanszék, beadták pályázatukat. Legtöbbször sikerrel jártak.

A tanintézet beolvad a megnyíló egyetembe

Az 1860-as évek végére egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a sebészképzést be kell szüntetni, az orvosdoktoroknak kell átvenni a gyógyítás gyakorlását. Ekkoriban már nem csak a céhektől felszabadított legények, hanem a 4–6 gimnáziumi osztályt végzetek is jelentkezhetnek a tanfolyamra, s ez már négy tanéves lesz. Mégis alig jönnek a hallgatók. A bábaképző kurzusok ekkor már öthónaposak.

Kolozsvárt az 1867-es kiegyezést követően mozgalom indul a második magyar tudományegyetem itteni

felállítására. Báro Eötvös József 1870 őszén egyetemalapítási törvénytervezetet terjeszt a magyar országgyűlés elé. Ennek megtárgyalása 1872-ig húzódik. Ekkor királyi engedéllyel megkezdik a szervezkedést. Végül az egyetemalapítási 1872. évi XIX. törvénycikkely is megszületik, mely kimondja a kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem felállítását négy karral és a városban működő Jogakadémia valamint Orvos-sebész Tanintézet megszüntetését. Valójában az intézet nem szűnik meg, hanem beleolvad az egyetem Orvosi Karába. Mi több, ugyanakkor a sebészképzés fokozatos felszámolását is elhatározzák [19, 28].

A tanintézet utolsó tanévében 10 tanszékkal működött, ebből 8-nak kinevezett tanára volt, egyen helyettes oktatott [2], egy pedig, a Csíkszeredai Szabó Józsefé [29], aki egyben igazgatta is az intézetet, a professzor halála miatt betöltésre várt. Mind a nyolc rendes tanár az egyetemen is tanszéket kapott: Brandt József (sebészet), Czifra Ferenc (bonctan), Genersich Antal (kórbonctan), Machik Béla (belgyógyászat), Maizner János (szülészeti), Schulek Vilmos (szemészet), Török Aurél (élet- és szövettan) és Mina János (állatjárványtan és állati rendészet). Csak három új tanár érkezett a fővárosból: Ajtai K. Sándor (kórgyógytan), Fodor József (törvényszéki orvostan) és Plósz Pál (élet- és kórvegytan). Az intézetek helyiségeit, felszerelését az első tanévekben az egyetem szinte változatlanul használta [8, 14, 19].

Mind a hét akadémikus professzor Pesten folytatta pályafutását. S ez a jelenség a jövőben is megszokottá válik: a tanárok egymás után pályáznak át a fővárosi egyetemre.

Az Orvos-sebész Tanintézet jelentősége

A 250 éve alakult kolozsvári tanintézet 97 éven át képzett egészségügyi személyzetet Erdélynek, de még a szomszédos tartományoknak is. Ezzel lényegesen emelte a gyógyászat itteni színvonalát. Tudományos alapra helyezte az egészség óvását, a szülő nők gondozását. Bezáratása után még két évtizeddel is Erdély számos településén a Kolozsvárt képzett polgári sebészek biztosították az alapelátást. Mind magasabb képzettségű tanárai bekapcsolták az intézetet az európai tudományosságba, évi értesítői eljutottak a távoli egyetemekre is. Utolsó tanári karának és helyiségeinek köszönhetően az egyetem Orvosi Kara már az első tanévtől beindulhatott. Úgyhogy a kolozsvári egyetemtörténetek eddig többnyire méltatlanul mellőzték a tanintézet előkészítő munkáját. Már azzal is, hogy hét orvos-akadémikus Kolozsvárt kezdhette tanári pályáját, neve bekerült a magyar tudománytörténetbe.

Megjegyzés: az Orvos-sebész Tanintézetre vonatkozó két levéltári hagyatékot használtunk, melyek őrzési helye a Román Nemzeti Levéltár Kolozs (RNLKv.) valamint Maros (RNLMv) megyei fiókja:

- RNLKv, Fond 104. Liceul Romano-Catolic Cluj, Dosar 2-93.
- RNLMv, Fond 576. Facultatea de Medicina Francz Iozsef[sic!], Dosar 15-114.

Irodalom

(Lásd az angol nyelvű cikk végén.)